

Τι είναι

(και τι δέν είναι)

τὸ αστυνομικὸ μυθιστόρημα

ΔΗΜΗΤΡΗ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ

Στὰ 1944 ὁ Σώμερσετ Μὼμ ἔγραφε :
«Πιστεύω πὼς ὅταν οἱ ιστορικοὶ τῆς λογοτεχνίας θὰ πραγματεύονται τὰ ἔργα ποὺ γράφτηκαν ἀπὸ τοὺς Ἀγγλο - Σάξωνες τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα, θὰ περάσουν γρήγορα, κι ἴσως λίγο ἐπιπόλαια, τὰ ἔργα τῶν σοβαρῶν μυθιστοριογράφων καὶ θὰ στρέψουν τὴν προσοχή τους στὴν ἀπέραντη καὶ ποικίλη παραγωγή τῶν συγγραφέων τοῦ αστυνομικοῦ μυθιστορήματος.»

Φαίνεται πὼς εἶναι νωρὶς ἀκόμα γιὰ νὰ κατανοηθεῖ στὴν Ἑλλάδα ἡ σημασία τῆς αστυνομικῆς φιλολογίας (ποὺ ἀνήκει στὴ φιλολογία τοῦ φανταστικοῦ). Μέχρι σήμερα ἐπισημαίνεται μονάχα μιὰ τάση περιφρόνησης τοῦ (ἐλληνικοῦ) καλλιτεχνικοῦ κόσμου. Οἱ σχετικὲς μετὰ τὸ θέμα μελέτες τοῦ ΦΑΣΜΑΤΟΣ, γραμμένες ἀξιωματικά, δέν προσπαθοῦν ν' ἀποδείξουν, ἀλλ' ἀπλῶς νὰ γνωρίσουν. Ἄν περιφρονεῖται ἡ αστυνομικὴ φιλολογία στὴν Ἑλλάδα, περιφρονεῖται ἀπὸ ἄγνοια (μὲ ἄλφα κεφαλαῖο).

Πώς να όρίσει κανείς τὸ ἀστυνομικὸ μυθιστόρημα; Μένει στὸ τέλος μὲ τὴ γεύση τῆς ματαιότητας. Οἱ περισσότεροὶ όρισμοὶ γιὰ τὸ ἀστυνομικὸ μυθιστόρημα περιορίζονται νὰ τονίσουν τὰ δύο ἐξίσου βασικὰ στοιχεῖα του, τὸ μυστήριον καὶ τὴν ἔρευνα. Ὁ Ρεζι Μεσσάκ ἔγραψε πὼς ἀστυνομικὸ μυθιστόρημα εἶναι *Μιὰ διήγηση ἀφιερωμένη πρὶν ἀπ' ὅλα στὴ μεθοδική, βαθμιαία καὶ μὲ λογικὰ μέσα ἀνακάλυψη τῶν ἀκριβῶν περιστάσεων ἑνὸς μυστηριώδους γεγονότος. Πίσω ἀπὸ τὴ μεθοδική, βαθμιαία καὶ μὲ λογικὰ μέσα ἀνακάλυψη ὁ Μεσσάκ κρύβει τὴν ἔρευνα, ἀφοῦ ἡ δευτέρα ἀποτελεῖ προϋπόθεση τῆς πρώτης. Ἀνακάλυψη ποιῶν; Τῶν ἀκριβῶν περιστάσεων ἑνὸς μυστηριώδους γεγονότος (τὸ μυστήριον). Στὸν όρισμὸ του ὁ Φρανσουά Φοσκὰ ὑπαινίσσεται τὴν ἔρευνα: Ἀστυνομικὸ μυθιστόρημα εἶναι ἡ διήγηση ἑνὸς ἀνθρωποκνηγητοῦ, ὅπου χρησιμοποιεῖται ἐκεῖνο τὸ εἶδος συλλογισμοῦ ποὺ ἔρμηνεύει γεγονότα γαινομενικὰ ἀσήμαντα γιὰ νὰ βγεῖ ἓνα συμπέρασμα.*

Οἱ πολυσυζητημένοι εἴκοσι κανόνες γιὰ τὸ ἀστυνομικὸ μυθιστόρημα δημοσιεύτηκαν τὸ 1928 στὸ ἄρθρον ἑνὸς ἀμερικάνικου περιοδικοῦ. Δημιουργὸς τους ὁ (φιλόλογος) Βάν Ντάνν. Ἰσχύουν κανόνες γιὰ τ' ἀποκλειστικὰ δημιουργήματα τῆς φαντασίας; Σὰν ἀπλὰ συμπεράσματα, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς κανόνες τοῦ Βάν Ντάνν κατορθώνουν νὰ προσδιορίσουν ἄρκετὰ τὸ μυστήριον (κανόνες 7, 10, 12, 17, 19) καὶ τὴν ἔρευνα (κανόνες 5, 6, 9, 13, 18).

Ὁ ἔβδομος στὴ σειρά κανόνας τονίζει πὼς *ἀστυνομικὸ μυθιστόρημα χωρὶς πτώμα δὲν ὑπάρχει.* Τὸ μυστήριον (σχεδὸν ὅλες τίς φορές) γεννιέται ἀπὸ μιὰ δολοφονία. Ποιός, πὼς καὶ

γιατὶ σκότωσε, τὰ ἐρωτήματα τὰ σχετικὰ μὲ τὴ δολοφονία. Στὸ δέκατο κανόνα ὁ Βάν Ντάνν ἰσχυρίζεται πὼς ὁ ἔνοχος πρέπει πάντα νὰ ἔναι ἓνα πρόσωπο ποὺ ἔπαιξε ρόλο —περισσότερο ἢ λιγώτερο— σημαντικό στὴν ἱστορία, δηλαδή κάποιος ποὺ ὁ ἀναγνώστης γνωρίζει καὶ τὸν ἐνδιαφέρει. Ὁ ἔνοχος νὰ ἔναι ἓνας μονάχα, ἐπειδὴ ὅλη ἡ ἀγανάκτηση τοῦ ἀναγνώστη πρέπει νὰ μπορεῖ νὰ συγκεντρωθεῖ ἐναντίον μιᾶς μόνο μάζης ψυχῆς. (Ὅχι πολὺ πειστικὸς ὁ Βάν Ντάνν στὸ δωδέκατο κανόνα του.) Ἀκόμα, ὁ ἔνοχος νὰ μὴν ἀνήκει στοὺς ἐπαγγελματίες δολοφόνους. Τὰ ἐγκλήματα τῶν τελευταίων συνθέτουν τὴν γκριζωπὴ καθημερινότητα τῶν ἀστυνομικῶν γραφείων (Κανόνας 17). Τὸ κίνητρο τοῦ φόνου πρέπει νὰ ἔναι αὐστηρὰ προσωπικὸ (Κανόνας 19).

Κανόνας ἕκτος: *Σὲ κάθε ἀστυνομικὸ μυθιστόρημα χρειάζεται... ἓνας ἀστυνομικός. Λοιπὸν, αὐτὸς ὁ ἀστυνομικὸς ὀφείλει νὰ κάνει τὴ δουλειά του καὶ ὀφείλει νὰ τὴν κάνει καλά.* Ἐνας μονάχα ντέτεκτιβ εἶναι ἀπαραίτητος σὲ κάθε ἀστυνομικὸ μυθιστόρημα (Κανόνας 9). Κι ὅταν οἱ ἀστυνομικοὶ εἶναι περισσότεροι, ἓνας μόνον εἶναι οὐσιαστικὰ ὁ ὑπεύθυνος τῆς ἐπιτυχίας. Πὼς γίνεται ἡ ἔρευνα στ' ἀστυνομικὰ μυθιστορήματα; Μὲ τὸν πέμπτον κανόνα του ὁ Βάν Ντάνν κρίνει ἀπαράδεκτη τὴν ἀνακάλυψη (τοῦ ἐνόχου) ποὺ στηρίζεται στὴν τύχη ἢ τὴν αὐθόρμητη ὁμολογία. Ὁ ἔνοχος πρέπει νὰ προσδιορίζεται ἀπὸ μιὰ σειρά συλλογισμῶν. Τὰ μέσα ποὺ ὀδηγοῦν στὸν προσδιορισμὸ τοῦ ἐνόχου νὰ ἔναι λογικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ (Κανόνας 13). Αὐτὸ ποὺ παρουσιάστηκε σὰ δολοφονία δὲν μπορεῖ στὸ τέλος τοῦ μυθιστορήματος ν' ἀποδειχτεῖ αὐτοκτονία ἢ δυστύχημα (Κανόνας 18). Γιατὶ ὁ Βάν Ντάνν θεωρεῖ κάτι τέτοιο παιχνίδι ἀσυγχώρητο τοῦ συγγραφέα;

Δὲν κρύβεται τόσο στὴ σύλληψη τοῦ μυ-
στηρίου καὶ τῆς ἔρευνας ἢ δυσκολία γιὰ τὸ
συγγραφεὴ ἐνὸς ἀστυνομικοῦ μυθιστορήματος,
ὅσο στὸ συνδυασμὸ τους: Πῶς θὰ γίνῃ ἡ
σύνδεση τῶν γεγονότων ποὺ ἀποτελοῦν τὸ μυ-
στήριο μὲ τὴν πορεία τῆς ἔρευνας, ὥστε μυ-
στήριο καὶ ἔρευνα νὰ μὴν εἶναι στὸ βάθος
παρὰ οἱ δύο (συμπληρωματικὲς καὶ διαλεκτικὰ
δεμένες μεταξὺ τους) ὄψεις τοῦ ἴδιου σχεδίου.
Δίνουν τὴν αἴσθησι τῆς ἐπανάληψης τ' ἀστι-
νομικὰ μυθιστορήματα; Ὁχι, ἀφοῦ κάθε (ί-
κανὸς) συγγραφεὴς τέτοιων δημιουργεῖ τὸ ξι-
κό του κόσμο.

Εἶναι τὸ ἀστυνομικὸ μυθιστόρημα ἓνα εἴ-
δος πνευματικοῦ παιχνιδιοῦ (. . .) στὸ ὁποῖο
(σωστὰ) ὁ συγγραφεὴς ὀφείλει ν' ἀναμετρηθεῖ
τίμια μὲ τὸν ἀναγνώστη; Γνώμη — ἀξίωμα ποὺ
κάνει στὴν ἀρχὴ δὲν τόλμησε ν' ἀμφισβη-
τήσῃ. Καὶ σήμερα πολλοὶ τοποθετοῦν τὸ ἀ-
στυνομικὸ μυθιστόρημα δίπλα στὸ σκάκι καὶ
τὸ σταυρόλεξο, ἀπογομνώνοντάς το ἀπ' ὅτι
χαρακτηρίζει τὸ ἔργο τέχνης. Ἀνούσιο μαθη-
ματικὸ πρόβλημα τὸ ἀστυνομικὸ μυθιστόρη-
μα; Στὰ προβλήματα συνήθως ἐνδιαφέρει ἡ
λύσις. Στὸ ἀστυνομικὸ μυθιστόρημα ποτὲ ὁ ἀ-
ναγνώστης δὲν ἔχει τὴν ἀξίωσι νὰ λύσῃ τὸ
πρόβλημα. Σωστὰ παρατηρεῖται πῶς ψάχνει,
χωρὶς ἀμφιβολία, ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ ὀνειρεύεται.
Δὲν ὑπάρχει ἐδῶ συστηματικὴ ἔρευνα ἀπὸ τὴ
μεριὰ τοῦ ἀναγνώστη. Μονάχα φευγαλέοι
συλλογισμοί, ἀνίκανοι νὰ καταστρέφουν τὴ
γοητεία καὶ νὰ τὸν ξυπνήσουν. Στ' ἀστυνομικὰ
μυθιστορήματα ἐνδιαφέρει ἡ ἀτμόσφαιρα. Ὁχι
τὸ πρόβλημα γιὰ τὸ πρόβλημα, τὸ πρόβλημα
γιὰ τὴν ἀτμόσφαιρα.

Ὁπωσδήποτε τὸ ἀστυνομικὸ μυθιστόρημα
δὲν εἶναι λογοτεχνικὸ μυθιστόρημα. Λένε πῶς
ὁ Μπαλζάκ ἔγραψε ἓνα ἀστυνομικὸ μυθιστό-
ρημα, τὴ Σκοτεινὴ Ὑπόθεσι. Ὁ Μπαλζάκ εἶ-
ταν λογοτέχνης, δὲν εἶταν συγγραφεὴς ἀστι-
νομικῶν μυθιστορημάτων. Ὁ λογοτέχνης ἀρ-
κεῖ νὰ ἔχει σκεφτεῖ σὲ γενικὲς γραμμὲς τὴν
ὑπόθεσι, νὰ ἔχει βρεῖ τὴν κατάλληλη ἀρχή: ἔπειτα
μπορεῖ νὰ γράψῃ τὸ μυθιστόρημα. Ὅταν, σελίδα
μὲ σελίδα, οἱ ἥρωές του πά-
ψουν ν' ἀποτελοῦν ἀπλὰ κατασκευάσματα τῆς
φαντασίας του, δὲν εἶναι πιά ὁ λογοτέχνης
ποὺ τοὺς καθοδηγεῖ, ἀλλὰ οἱ ἥρωές του ἐκεῖ-
νοι ποὺ καθοδηγοῦν τὸ λογοτέχνη. Ὁ Μπαλ-
ζάκ δὲν εἶχε τὴν ἰκανότητα νὰ γράψῃ μιὰ ἱ-
στορία ἀνάποδα, νὰ φανταστεῖ τὸ τέλος (τῆς)
πρὶν ἀπὸ τὴν ἀρχή (τῆς). Τὸ λογοτέχνη πα-
ραμονεύει ὁ κίνδυνος νὰ μὴν πείσει κανένα
ἂν ὅλα στὸ μυθιστόρημα δὲ δικαιώνουν τὴν
τελικὴ ἀπόφασιν τοῦ ἥρωα. Τὸ ἀστυνομικὸ
μυθιστόρημα εἶναι προῖον τοῦ ἐργαστηρίου.
Ὁ συγγραφεὴς ἀστυνομικῶν μυθιστορημάτων
ὑποχρεώνεται νὰ σκεφτεῖ προκαταβολικὰ καὶ
τὴν παραμικρὴ λεπτομέρεια, νὰ καθορίσῃ ἀπὸ
πρὶν τὴ συμπεριφορὰ τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς
ἱστορίας του. Ἡ φαντασία κυριαρχεῖ στὸ ἀ-
στυνομικὸ μυθιστόρημα. Ὑπάρχει κάτι πρὸ
σημαντικὸ ἀπὸ τὴ λογικὴ, ἢ φαντασία. Οὔτε
στὸ μυθιστόρημα ψυχολογικῆς ἀνάλυσις κα-
τατάσσεται τὸ ἀστυνομικὸ μυθιστόρημα, ἀ-
κριβῶς ἐπειδὴ προϋποθέτει προκατασκευασμέ-
νη ψυχολογία προσώπων. Καὶ ὁ ἀστυνομικὸς
συγγραφεὴς χρειάζεται νὰ πείθῃ. Τὸ μὴ πραγ-
ματικὸ δὲν εἶναι τὸ ἀπίστευτο. Δὲν πείθῃ ὁ
ἀστυνομικὸς συγγραφεὴς ἂν πέσει — ἔστω κι
ἐλάχιστα — ἔξω ἀπὸ τοὺς στόχους ποὺ ἔχει
προδιαγράψῃ. Αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς ἰκανό-
τητές του: Ἡ ἱστορία του νὰ μὴ συμβαίνει
στὴν πραγματικότητα κι ὅμως νὰ μὴν εἶναι
(ἐντελῶς) ἀπίθανο νὰ συμβεῖ.

Τονίζεται μιὰ σημαντική διαφορά ανάμεσα στην τεχνική του λογοτεχνικού και την τεχνική του αστυνομικού μυθιστορήματος: Ἡ τεχνική του μυθιστοριογράφου είναι τὸ *ἔφος του, ὁ τρόπος πὸν γράφει, ὅτι* (ἰδιαίτερα) *τὸν χαρακτηρίζει* ἡ τεχνική του αστυνομικού μυθιστορήματος προσδιορίζει καὶ τις μεθόδους τις ἰκανὲς νὰ τραβήξουν τὴν προσοχὴ τοῦ περαστικοῦ. Ἄν, ὡστόσο, ὁ συγγραφέας αστυνομικῶν μυθιστορημάτων είναι σὲ θέση νὰ κατακτήσει τὸν καθένα, δὲ σημαίνει πὼς γράφει γιὰ τὸν καθένα. Πόσοι ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες αστυνομικῶν μυθιστορημάτων γνωρίζουν πὼς ἔνα αστυνομικὸ κείμενο περιέχει μιὰ διπλὴ μελωδικὴ γραμμὴ, ἔνα κλειδὶ τοῦ σὸλ κι ἔνα κλειδὶ τοῦ φά; Οἱ λίγοι πραγματικοὶ ὁπαδοὶ του νοιώθουν τὸ αστυνομικὸ μυθιστόρημα σὰ μιὰ μυστικὴ πατρίδα. Ὅσοι ἐπικαλοῦνται ἰδιαίτερες σχέσεις μὲ τὸ αστυνομικὸ μυθιστόρημα ὀφείλουν νὰ διαθέτουν κάποια εἰδικὴ εὐαισθησία. Ὅλα σχεδὸν τ' αστυνομικὰ μυθιστορήματα δίνουν μιὰ αἴσθηση τραγικότητας, ἀφοῦ (συνήθως) ἀρχίζουν μ' ἔνα θάνατο.

Ἄστυνομικὸ μυθιστόρημα ἴσον πλοκὴ. Μυθιστορήματα μ' ἔντονη πλοκὴ ἔχουν ἀνάγκη ἐκεῖνοι πὸν κυνηγοῦν αστυνομικὰ μυθιστορήματα. Στὸν κινηματογράφο οἱ περισσότεροι σκηνοθέτες ἔργων τέχνης κατανόησαν τὴ σημασία τῆς πλοκῆς καὶ γύρισαν ταινίες μὲ ὑφὴ αστυνομικὴ (Γκοντάρ, Τρυφώ, Βισκόντι, Φρανζύ, Σαμπρόλ, Λόζεϋ, Πολάνσκι, Λουϊ Μάλ, Πρέμιγκερ, Καγιάτ, Μελβίλ, Φρίτς Λάνγκ). Ἡ φήμη τοῦ Χίτσκοκ στηρίχτηκε στὴν ἰκανότητά του νὰ διαλέγει σενάρια πὸν εἶχαν σὰ βάση (ἀριστουργηματικὰ)

ἀστυνομικὰ μυθιστορήματα. Ὁ Φῶλκνερ καὶ ὁ Γκράχαμ Γκρήν ἀντὶ νὰ περιφρονήσουν τὸ αστυνομικὸ μυθιστόρημα δανείστηκαν τὴν πλοκὴ του. Πολλὰ (τὰ περισσότερα;) νεοελληνικὰ μυθιστορήματα πάσχουν ἀπὸ ἔλλειψη ἐνδιαφέροντος. Οἱ Ἕλληνες πεζογράφοι ἄς διδαχτοῦν τὴν πλοκὴ μελετώντας αστυνομικὰ μυθιστορήματα.

Τί προσφέρουν οἱ ὀρισμοὶ τῶν θεωρητικῶν τοῦ αστυνομικοῦ μυθιστορήματος; Ὅτι καὶ οἱ ὀρισμοὶ τῶν ἐγκυκλοπαιδικῶν λεξικῶν γιὰ τὸ λογοτεχνικὸ μυθιστόρημα. Τὸ αστυνομικὸ μυθιστόρημα εἶναι τὸ *μυθιστόρημα τῆς ἐξορίας*: ἀνήκει παντοῦ καὶ πουθενά. *Δὲν μπορούμε νὰ προσδιορίσουμε τὸ αστυνομικὸ μυθιστόρημα παρὰ περιγράφοντάς το καὶ δὲν μπορούμε νὰ τὸ περιγράψουμε παρὰ συνθέτοντάς τὴν ἱστορία του.* Οἱ λίγες τοῦτες σελίδες (οἱ σχετικὲς μὲ τὴν ἔννοια τοῦ αστυνομικοῦ μυθιστορήματος) μοναδικὸ σκοπὸ εἶχαν νὰ δώσουν κάτι ἀπὸ τὴν ἰδιόρρυθμη φύση του. Τὸ αστυνομικὸ μυθιστόρημα δὲν εἶναι πνευματικὸ παιχνίδι, λογοτεχνικὸ ἢ ψυχολογικὸ μυθιστόρημα, αστυνομικὸ ρεπορτάζ (συμπέρασμα τοῦ κανόνα 17). Τὸ αστυνομικὸ μυθιστόρημα εἶναι ἀτμόσφαιρα, προϊόν τοῦ ἐργαστηρίου, ἀποκλειστικὸ δημιούργημα τῆς φαντασίας, πλοκὴ.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Ὅλες οἱ λέξεις ἢ φράσεις οἱ τεπωμένες μὲ πλάγια στοιχεία εἶναι παρμένες ἀπὸ (ξένες) μελέτες γιὰ τὸ αστυνομικὸ μυθιστόρημα.